

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**ISTENALAKOK A KR. U. 3. SZÁZAD RÓMAI
ÉREMVERÉSÉBEN**

*Az olymposi istenek közé tartozó istennők ábrázolás-
típusai a birodalmi éremanyagban*

Barna Ferenc

Témavezető: Dr. Gesztelyi Tamás

DEBRECENI EGYETEM

Nyelvtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2016.

Téma és célkitűzés

Dolgozatom célja a Kr. u. 3. század római éremverésének ikonográfiai szempontú vizsgálata. A hátlapi ábrázolások (és a hozzájuk kapcsolódó köriratok) egy csoportját tekintem át, azokat az éremképeket, melyeken az olymposi istenek közé tartozó istennők (Diana, Iuno, Minerva, Venus, Vesta) valamelyike szerepel. Vizsgálom, milyen képtípusokkal ábrázolták az istennőket, milyen attribútumok szerepelnek e típusoknál, milyen köriratok, megnevezések kapcsolódnak hozzájuk. Figyelemmel kísérem e tényezők időbeli változását: azt, hogy mely uralkodóknál igazolhatóak az egyes képtípusok, hogyan változtak és alakultak át az ábrázolási formák.

A római éremverés a császári propaganda fontos közvetítője volt, egy jól bevált eszköz az uralkodói üzenetek továbbítására, az aktuális sikerek és jelszavak hirdetésére, az alattvalók befolyásolására. Az elmúlt évtizedekben számos kutatás foglalkozott az érempropagandával, és azzal, hogy az egyes istenek milyen szerepet töltek be benne. Több vizsgálat tárgyalta a 3. századot is (ill. annak bizonyos szakaszait, jellegzetességeit). Azonban mindeddig kevesebb figyelem irányult arra, hogy mennyire változatos témák, üzenetek hirdetésére lehetett alkalmas egy-egy istenalak. Hiszen a különböző képtípusokon eltérő attribútumokkal és ruházatban, más-más ábrázolásmóddal és megnevezéssel szerepelhet ugyanaz az isten, e képtípusok így más-más aspektusait, feladatköreit jeleníthették meg, eltérő üzeneteket közvetíthettek. Dianát pl. egyaránt látjuk holdistennőként és a vadászok védelmezőjeként, Venus pedig egyszer almával és a kicsiny Cupidóval, máskor fegyverekkel: sisakkal, pajzsral és dárdával, a hadvezéreket győzelemre segítő *Venus Victrix*ként szerepel. Az éremképek részletes elemzése lehetőséget ad a különböző aspektusok és feladatkörök azonosítására, a hozzájuk kapcsolódó, esetenként eltérő témák és üzenetek meghatározására. Az ikonográfiai vizsgálat elősegítheti a pénzérmék által közvetített propagandaüzenetek értelmezését, segítségünkre lehet olyan későbbi kutatásokban, amelyek az egyes képtípusok

éremverésben betöltött szerepének áttekintésével már közvetlenül az érempropaganda elemzésére irányulnak.

Emellett a képtípusok vizsgálata révén azt is megfigyelhetjük, hogy egy istenalak lehetséges ábrázolásmódjai közül mely változatokat használták fel az éremverésben, mi alapján történt ezek kiválasztása, és hogy az egyes formák milyen párhuzamokkal rendelkeznek más művészeti ágakban. Áttekinthetjük, hogy az éremképeken megjelenő ábrázolások hogy viszonyulnak az adott isten teljes ikonográfiai skálájához.

A dolgozatban tárgyalt istennők kiválasztását az indokolta, hogy bár első látásra úgy tűnik, csak kisebb szerep jutott nekik a kor éremverésében, mégis viszonylag rendszeresen igazolhatóak a hátlapi képeken. Ábrázolásaik sokrétűek, ikonográfiájuk összetett és változatos. Az általuk közvetített üzenetek nem olyan egyértelműek és közvetlenek, mint amit néhány más esetben (így pl. Victoriánál, Marsnál, Fidesnél) látunk, nem korlátozódnak kizárólag a hadi és a győzelmi tematikára. A képtípusok változatossága lehetővé tette a hangsúlyok eltolódását az adott istennő különböző aspektusai között, ezáltal pedig azt, hogy idővel változzon, milyen témák és üzenetek kapcsolódnak hozzá. Az ábrázolások áttekintésével tehát bepillantást nyerünk a kor néhány sajátos tendenciájába és jellegzetességébe.

A tárgyalás időbeli keretét a 3. század adja, mely megjelöléssel a Severus-kort és az azt követő évtizedeket, a katonacsászárok korszakát együttesen illetem. A bemutatott időintervallum kezdetét 193 (Septimius Severus trónra lépése), végét pedig 284/285 (Diocletianus fellépése, majd Carinus halála) jelenti, a vizsgálat sarokpontjait tehát a politikatörténet, a dinasztikus váltások szabják meg. Numizmatikai szempontból ugyan a záró dátum lehetne 294, Diocletianus pénzreformja, a császári ideológiára és a propaganda változásaira tekintettel azonban indokolható a korábbi lezárás. Hiszen Diocletianus és Maximianus uralkodásának első évtizede során a tárgyalt istennők többsége már hiányzik az éremverésből. Ezen istennők ábrázolása ugyanis gyakran a

császárnékhoz kötődő reprezentáció részét jelentette, Diocletianus uralkodása alatt pedig a császári család nőtagjai nem kaptak szerepet a propagandában. A kezdő dátum kiválasztása még nehezebb volt, hiszen Septimius Severus kora és éremverése ezer szállal kötődik a 2. század tradícióihoz. Az elválasztás itt a vizsgálat időbeli körülhatárolásának kényszeréből adódik, dolgozatomban újra és újra hivatkozok a kontinuitásra, a korábbi minták és elemek alkalmazására.

Tematikailag a dolgozat kizárólag a birodalmi verdék éremanyagára fókuszál. Nem törekszem rá, hogy mindazon képtípusokat és változatokat számba vegyem, amelyek a görög városok coloniális pénzein a tárgyalt istennőket ábrázolták. Ezen éremképek ugyanis rendszerint sokkal erősebben kötődtek a helyi tradíciókhoz, a lokális kultuszokhoz és identitáshoz, mint a birodalmi propaganda aktuális tendenciáihoz. Az alkalmazott képtípusok ráadásul olyan nagy variabilitást mutatnak, hogy szisztematikus tárgyalásuk messze meghaladná a dolgozat terjedelmi kereteit. Mindez persze nem jelenti azt, hogy teljesen figyelmen kívül hagyom az anyagcsoportot: a birodalmi éremverésben adatolható képtípusok párhuzamai közt kitüntetett helyet biztosítok a coloniális pénzekben feltűnő példák számára. Áttekintésükben azonban nem törekszem teljességre, mindig csak néhány kiragadott példát említek az egyes ábrázolási formák meglétének igazolására.

A dolgozat módszerei és felépítése

Vizsgálatom a korszak birodalmi éremverését feldolgozó katalógusokon alapul: a katalógusok által meghatározott éremtípusokat, az egyes éremtípusoknál leírt hátlapi ábrázolásokat tekintem át és rendszerezem, majd ez alapján vonok le következtetéseket. Mindennek bázisát a *The Roman Imperial Coinage* vonatkozó kötetei (RIC IV/1-3 és RIC V/1-2) jelentik, de ahol erre lehetőség adódott, használtam más katalógusokat is.

Mindvégig különbséget teszek az éremkatalógusokban egy-egy katalógusszám által jelölt, meghatározott előlap(ok) és hátlap kombinációjával

leírható, adott névértékű éremtípusok, illetve az ezen éremtípusok hátlapi ábrázolásainak vizsgálata, rendszerezése révén belőlük kialakított csoportok, a képtípusok között. Míg az egy-egy katalógusszámmal jelzett éremtípusok elsősorban a numizmatikai vizsgálatot, az érmék azonosítását segítő kategóriák, a képtípusok ikonográfiai egységek. Egy képtípust alkotnak azok az érmék, melyek hátlapján az adott isten(nő)t/jelenetet egy meghatározott ábrázolási formában (azonos testtartásban, ruházatban és attribútumokkal) látjuk. Egy-egy képtípus általában több éremtípust foglal magában, melyeket gyakran különböző időben és helyen, eltérő anyagból és címleteken, más-más előlappal vertek. Egyes képtípusok évtizedeken, sőt évszázadokon át kedveltek maradtak, és az idők során más-más uralkodók nevében, verve éremtípusok tucatjain találkozhatunk velük.

A hátlapi ábrázolásokat képtípusokba sorolom, típusonként ismertetem részleteiket és előfordulásukat a kor éremanyagában. Az egyes istennők ábrázolási formáinak rendszerezésére korábban több megoldás is született. Ezek közül leginkább a *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* áttekintései és Fr. Schmidt-Dick tipológiája volt segítségemre, dolgozatomban azonban egyik sem tűnt változtatások nélkül alkalmazhatónak — ezért saját tipológiai beosztást készítettem. A képtípusok meghatározása a testtartás és a beállítás sajátosságai (*Áll vagy ül az istennő, lép, esetleg fogatot hajt? Elöl vagy hátulnézetből látható? A kép bal vagy jobb széle felé tekint?*), a ruházat és az attribútumok, valamint a mozdulatok (főleg a kéztartás) különbségei alapján történt. Külön figyelmet szenteltem az attribútumoknak és a köriratnak, hiszen leginkább ezek jelzik, hogy az adott istennő mely aspektusában, feladatkörében látható a képen, milyen témát, üzenetet képviselhet az ábrázolás.

A típusok meghatározását azok rendszerezése követte. Egy többszintű, tagolt struktúrát alakítottam ki, ebbe soroltam be az egyes ábrázolásmódokat, ez alapján tárgyalom őket. E megoldás lehetővé tette, hogy az egymás közeli

változatainak számító formákat együtt kezeljem, így könnyen áttekinthettem az adott istennő ábrázolásainak fő hangsúlyait.

Az így kialakított tipológiai rendszerben egyaránt vizsgálom az ábrázolásokat, az azokon látható attribútumokat, valamint a köriratokat, az istennők különféle megnevezéseit. Áttekintem a képtípusok előzményeit; azt, hogy az egyes ábrázolásmódok mennyire számítottak újdonságnak a római éremverésben, ill. az adott istennő ikonográfiájának általános (más művészeti ágakban és anyagsoportokban megfigyelhető) tradícióit illetően. Vizsgálom, hogy az egyes képtípusok a propaganda mely területéhez tartozhattak: mennyiben fejezték ki pl. a római állam hagyományait és kontinuitását, a császár által élvezett isteni támogatást, kapcsolódtak-e a katonai/győzelmi tematikához. Utóbbi kérdés különösen érdekes, hiszen a tárgyalt istennők jelentős részénél hagyományosan csekély a háborús/katonai témákhoz kötődő aspektusok szerepe.

Dolgozatom első fejezetét egy módszertani bevezető alkotja, majd röviden érintem a kor éremverésének legfontosabb sajátosságait. Ezt követi az egyes istennők bemutatása: sorra veszem a Dianát, Iunót, Minervát, Venust és Vestát ábrázoló képtípusokat. Mindezt az összegzés, a felhasznált szakirodalom listája, néhány áttekintő tábla és a képmelléklet egészíti ki.

A dolgozat eredményei

Az öt istennő ábrázolásmódjait áttekintve egy meglehetősen változatos és sokoldalú összkép bontakozik ki előttünk, melyben azonban felismerhető néhány közös pont, egyező tendencia is.

A legegységesebb és a hagyományokhoz leginkább ragaszkodó képet Vesta ábrázolásai nyújtják. Az istennőt mindig tradicionális attribútumaival látjuk: baljában sceptrumot tartva, jobbában Palladiummal vagy paterával, esetleg egy simpulumot fogva. A köriratok többségében a Vesta megnevezést olvashatjuk. Az ábrázolásokon – a korábbi szakirodalom néhány állításával

ellentétben – nem találunk olyan elemeket, amelyek a katonai tematikára utalnának. Az istennő szinte mindig a császárnék előlapjával készített érméken tűnik fel. A legnagyobb szerepet a Severus-korban kapta — valószínűleg nem függetlenül a Vesta-szentély Septimius Severus uralkodása alatt történő helyreállításától. A későbbiekben Cornelia Supera és Salonina pénzein még igazolható, a 3. század utolsó harmadára viszont teljesen eltűnt az éremképekről.

Iunónál szintén (csaknem teljesen) hiába keressük a katonai tematika nyomát. Az istennő alakja szinte kizárólag a császárnéi reprezentációhoz kapcsolódott. Leggyakoribb ábrázolásmódját a balra nézve álló, paterát és sceptrumot tartó képtípus jelenti, valamint az a változat, ahol mindezt az istennő lábai előtt álló páva egészíti ki. Mindkét forma régóta ismert az éremverésben, éppúgy, ahogy a mellettük rendszerint olvasható *Iuno Regina* megnevezés. Mind az ábrázolási formák, mind a *Iuno Regina* név végigkísérik a korszakot, egészen Magnia Urbica pénzeiig igazolható használatuk. Más képtípusok nem voltak ilyen hosszú életűek — az ülő, virágot és pólyás kisdedet tartó istennő képe éppúgy eltűnt a 3. század utolsó harmadára, ahogy a hozzá kapcsolódó *Iuno Lucina* név. A korszakban megjelenő új ábrázolásmódok sem bizonyultak időtállóknak: a Palladiumot tartó változat kizárólag Iulia Soemias pénzein adatható, és a Trebonianus Gallus propagandájában feltűnő új típusokat is hiába keresnénk a császár halála után. A 3. század utolsó harmadára Iuno ábrázolási típusainak száma leszűkült, az istennő megjelenítése teljesen egysíkúvá vált.

Sajátos intermezzót jelent Trebonianus Gallus (és fia, Volusianus) éremverése, akiknél Iuno a *Martialis* jelzővel, egy korábbról nem ismert megnevezéssel szerepel. Nem csupán a név kelt feltűnést, új ábrázolási formák is feltűntek, továbbá egyedi, hogy mindezt a császár (és fia, a trónörökös) nevében verve látjuk — hiszen Iunót egyébként a császárnék nevét viselő érméken ábrázolták. Talán egy lokális kultuszról lehet szó, amelyet a császár emelt be a propagandába. Kísérlete azonban nem járt tartós sikerrel, halála után

Iuno Martialis eltűnt az éremverésből. A *Martialis* jelző Iunót a fiához, Mars hadistenhez kapcsolja, más jele azonban nincs a háborús tematikának: a képeken az istennő nem fegyvereket, hanem gabonakalászt tart kezében.

Néhány esetben a *conservatrix* jelzőt kapcsolták Iuno nevéhez. Ez a 3. századi propaganda egyik jellegzetes eleme, az uralkodó(család)hoz köti az istennőt, a dinasztia égi védelmezőjeként mutatva be az alattvalók előtt. Iunónál azonban csak korlátozott szerepet kap: a *Iuno Conservatrix* név a Severus-kor második felében igazolható, a század közepére azonban eltűnt az éremverésből. Sokkal sajtósebb a Salonina pénzein megjelenő *Iuno Victrix* körirat. A *victrix* jelző a győzelmi tematikára utal, de a kapcsolódó ábrázolás nem erősíti ezt meg: Iunót hagyományos attribútumaival látjuk. Ráadásul a változat csupán egy alkalommal szerepel, így egyszeri variánsként értékelhetünk.

Az ellenpólust Minerva jelenti. Az istennőt mindig fegyverekkel ábrázolták (sisakban, pajzzsal és dárdával), a császári család férfi tagjainak nevét viselő érméken. Attribútumainak listája viszonylag szűk. A fegyverek mellett olykor feltűnik a bagoly, a kígyó vagy az olajfaág is, máskor Victoriola áll Minerva kezében. A szimbólumok kombinálásából mégis változatos ikonográfiai formanyelv jött létre, melyben a katonai tematika túlsúlya érvényesült. Ezt tovább erősítik a köriratok, melyeknél nem csupán a *Minerva Victrix* és a *Minerva Pacifera* megnevezéseket olvashatjuk, de felbukkan a *conservator* és a *comes* megjelölés is.

A Commodus halála utáni polgárháború során és Septimius Severus uralkodása alatt számos különböző változat igazolható Minerva ábrázolására, ezt követően viszont eltűnik az istennő az éremverésből. A 3. század közepén bukkan csak fel újból: példáit látjuk Gallienus, Postumus, II. Claudius, Aurelianus és Probus pénzein, majd Diocletianus és társcsászárai (valamint az ellenük lázadó *usurpatorok*) esetében. Sőt, Diocletianus uralkodásának első évtizedében több különböző képtípusával találkozunk, így itt ki is bővítettem a

vizsgálat kereteit, egészen a 290-es évek pénzreformjáig áttekintve az istennő ábrázolásait.

Diana képtípusai jóval változatosabbak az eddigieknél. Van, amikor a vadászat védelmezőjeként ábrázolták (vadászfegyverekkel, esetenként egy kutya vagy egy szarvas mellett), míg máskor holdistennőként látjuk, olykor teljesen Lunával azonosítva. A Severus-kor első felében kizárólag holdistennői funkcióban tűnt fel, és Caracalla néhány éremtípusától eltekintve mindig a császárnék pénzein szerepelt. Elagabalus és Severus Alexander éremanyagában hiába keresnénk Dianát, a 3. század közepén viszont újra felbukkan alakja, sőt, régebben nem ismert változatok és tendenciák is megfigyelhetők. Míg azelőtt a fáklyát tartó istennő képét (szinte) kizárólag a császárnék nevében vert érméken láthattuk, most magának az uralkodónak az előlapjához kapcsolva is feltűnik a holdistennő ábrázolása. Jobbra néző, álló vagy lépő helyzetű változatait egyaránt megtaláljuk III. Gordianusnál, Valerianus, Gallienus, II. Claudius és Quintillus veretein, valamint Postumus esetében. A korábbiakkal ellentétben azonban a császárnék pénzeiről szinte teljesen hiányzik, közülük egyedül Salonina nevével verve igazolható az ábrázolásmód.

Ezzel egy időben a vadászó, íjat és nyilat, olykor dárdát tartó Diana képe is újból feltűnt a birodalmi éremanyagban. Mintegy száz év szünet után először Aemilianus pénzein jelentkezett, majd a következő évtizedekben több változatával találkozunk: gyakran a versailles-i szoborhoz hasonló beállításban, egyik kezében íjjal, másik kezét a vállán lévő tegezhez emelve ábrázolták. Különböző variánsait éppúgy megtaláljuk Valerianus pénzein és fiánál, Gallienusnál, mint Macrianus iuniornál, II. Claudius nevében verve, ill. Postumus érméi között. E képek mindig az uralkodó császár előlapjával készített érméken szerepelnek, a császárnéi reprezentációban nem kapott helyet a vadászat istennője. A század utolsó harmadára azonban teljesen eltűnt Diana ábrázolása, Aurelianus uralkodásától kezdve hiába keressük az éremképeken.

Az álló helyzetű formák mellett olykor más variánsokat is látunk. Így a Severus-kor egyes éremtípusai a fogatot hajtó holdistennőt ábrázolták, míg a galliai *usurpatio* császárainál néha Diana mellképe szerepel. E változatok száma azonban jóval kisebb, mint a fáklyát vagy a vadászfegyvereket tartó képtípusoké: előállításuk térben és időben is korlátozott, szerepük, hatókörük csekélyebb.

A köriratokat tekintve a *Diana Lucifera* forma a holdistennő szokásos megnevezése, míg a *conservatrix* jelző (melynek példáit a 3. század közepéről ismerjük) a császár védelmezőjeként hirdette Dianát. Szintén a 3. század közepéről, Aemilianus és II. Claudius esetében igazolhatjuk a *Diana Victrix* nevet. A megnevezés példa nélkül áll az éremverésben, a feliratos emlékműanyagban viszont párhuzamaira lelhetünk. Első látásra a katonai tematikához kapcsolja Dianát, a feliratok azonban óvatosságra intenek. Ráadásul II. Claudiusnál az éremképen egy kicsiny szarvas mellett állva látjuk az istennőt, itt tehát a vadászat sikerét biztosító, pártfogó istenségre utalhat a megnevezés. Persze, a *victrix* jelző használata már önmagában a győzelmi tematikát erősítette, éppúgy, ahogy a Dianát fegyverekkel ábrázoló típusok is növelték a felfegyverzett, harcias isteneket és istennőket megjelenítő változatok számát a kor éremanyagában — függetlenül attól, hogy itt nem katonai, hanem vadászfegyverekről lehet szó.

Venus kapcsán szintén a képtípusok széles skáláját találjuk. Egy részüknél kizárólag olyan attribútumok szerepelnek, amelyeket könnyen a szerelem istennőjéhez köthetünk: alma és sceptrum, esetleg a kis Cupido. Más változatoknál viszont győzelmi szimbólumokat (Victoriolát, pálmaágat) és fegyvereket (sisakot, pajzsot, dárdát) látunk. Feltűnésük első pillantásra meglepő lehet, de a római éremverésben már a köztársaság korától igazolható Venus kötődése a győzelmi tematikához. E kapcsolatot csak tovább erősítette, amikor a 2. század közepétől a *Venus Victrix* megnevezés is feltűnt a köriratokban.

A tárgyalt korszakban a képtípusok mindkét csoportját több változat képviselte. A szerelem istennőjét hagyományos, „civil” attribútumaival megjelenítő ábrázolásmódok és a felfegyverzett Venust bemutató variánsok kettőssége egyaránt megfigyelhető a Severus-korban és a katonacsászárok periódusában, a két időszak nem különíthető el élesen. Különbségek, hangsúlyeltolódások persze vannak. Míg a Venust „civil” attribútumokkal ábrázoló képformák inkább a császárnék pénzein figyelhetőek meg, a fegyveres változatokat gyakrabban látjuk a császár saját előlapjával vert érméken. Utóbbi típusok ráadásul jelentős koncentrációt mutatnak a 3. század középső évtizedeiben — ekkor olyan hátlapi képek is feltűnnek, ahol az istennő attribútumai közt kizárólag fegyverek szerepelnek.

A köriratok közt is a képtípusokhoz hasonló kettőséget találunk: a *Venus Genetrix* és a *Venus Victrix* forma egyaránt végigkísérte a korszakot, igaz, a 3. század utolsó szakaszában többször olvashatjuk a győzedelmes Venus nevét. A szerelem istennőjét mindkét változat sajátosan római kontextusban értelmezte: ha *Venus Genetrix*ként nevezték meg a köriratok, a római nép mitikus ősanját hirdették benne, ha pedig a *Venus Victrix* név szerepelt, akkor a Caesart, majd Augustust és császári utódait győzelemre segítő istennőt látjuk. A római államhoz kötődő elnevezések nagy súlya a többi istennőnél is feltűnő: a *conservatrix* jelzőt használó változatok mellett ide sorolható akár a *Iuno Regina* név is, amely a római államot védő égi királynőként hirdette Iunót. E megnevezések nagy szerepe különösen a 3. század közepén/második felében feltűnő, míg az egyéb változatok (így pl. a *Iuno Lucina* név) lassan kikoptak az éremverésből.

A 3. század közepének propagandájában ismételten tetten érhető a Severusok mintáinak követése. A tendencia leghatározottabban Valerianus családjánál igazolható, a vizsgált istennők kapcsán legtöbb példáját Salonina pénzei közt találjuk. A jelenség könnyen magyarázható: ekkoriban a Severusok számítottak az utolsó olyan dinasztiának, amely hosszú távon képes volt

megtartani a birodalom feletti irányítást, az ő mintáik követése, a hozzájuk való kapcsolódás hirdetése így legitimációs alapot jelenthetett egy új dinasztia számára. A Severus-kor a 3. század vészterhes időszakából visszatekintve stabilabb periódusnak tűnhetett, az e korból ismert elemek felhasználása pedig a békésebb, sikeresebb idők visszatértének képzetét erősíthette.

Hogy egyes istennők kapcsán hány különböző képtípussal találkozunk és hogy ezek az ábrázolásmódok mennyire változatosak, nagyban függ attól, hogy az adott istennő kapott-e szerepet az uralkodó saját előlapjával készített érmék sorában, vagy csupán a császárnéi reprezentációra korlátozódott megjelenése. Az általában csupán a császárné pénzén ábrázolt két istennőt: Vestát és Iunót jóval kevesebb képtípus képviseli, mint ahányat Dianánál és Venusnál látunk, azon istennőknél, akik az uralkodó saját nevét viselő érméken is szerepeltek. A kizárólag a császárok pénzén feltűnő Minervánál pedig annak ellenére igazolható számos eltérő képtípus, hogy ezek egy alapvetően zárt, tematikailag egységes eszközkészletből építkeznek.

Ha a katonai propaganda érvényesülését vizsgáljuk, az egyes istennőknél igen nagy különbségeket találunk. Míg Minerva ábrázolásához elválaszthatatlanul hozzátartoztak a fegyverek, és Venusnál is jelentős teret kaptak a felfegyverzett változatok, Dianánál már óvatosan kell bánnunk a katonai tematika feltételezésével. Iunónál csak egy-egy elvétve megjelenő elem utal rá, Vesta kapcsán pedig egyáltalán nem igazolható. Mindez nem független az illető istennők éremverésben betöltött szerepének változásától: míg Minerva és Venus ábrázolása egész a tetrarchia koráig a propaganda hangsúlyos, élő és változatos részét képezte, Iunót csak a császárnéi reprezentáció kötelezően ismételt, de színtelen, üres és sablonos kellékeként látjuk. Diana és Vesta alakja pedig teljesen eltűnt a 3. század utolsó harmadára az éremképekről. Minervát és Venust leszámítva tehát a tárgyalt istennőknél nem annyira a katonai tematika elemeinek feltűnését figyelhetjük meg, mint inkább azt, hogy az új hangsúlyok, az új igények felmerülésével fokozatosan kiszorultak az éremverésből, helyüket

olyan ábrázolások vették át, melyek közvetlenebbül ki tudták fejezni az uralkodók által fontosnak tartott üzeneteket.

Az istennők különböző ábrázolásmódjait és az egyes képtípusok előfordulását vizsgálva tehát végig tudjuk követni a 3. századi éremverést, a kor propagandáját és annak változásait. A Severus-kor éremverése ezer szállal kapcsolódott az Antoninus-dinasztia hagyományaihoz, éppúgy, ahogy a katonacsászárok korának első felében a Severusok jelentették a követendő mintát. Ebben a 3. század második felének sikeres uralkodói, Aurelianus, Probus, majd Diocletianus hoztak változást. A birodalom életének számos területére kiható reformokat vezettek be, amelyek az éremverés képi eszköztárát is átalakították — a dolgozatomban tárgyát képező istennők pedig egymás után eltűntek belőle.

Nyilvántartási szám: DEENK/141/2016.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Barna Ferenc
Neptun kód: W54FMI
Doktori Iskola: Nyelvtudományok Doktori Iskola

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészlet(ek) (1)

1. **Barna F.:** Ósi erények - új hangsúlyok a birodalmi pénzverésben Kr. u. 260-282 között.
In: Római polgárok és uralkodók képi üzenetei. Szerk.: Gesztelyi Tamás, Varga Teréz,
Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 87-106, 2007. ISBN:
9789634731375

Magyar nyelvű tudományos közlemény(ek) hazai folyóiratban (2)

2. **Barna F.:** Bőségszaru és hadijelvény : Concordia a katonacsászárok korának
érempropagandájában.
Argumentum. 8, 179-212, 2012. ISSN: 1787-3606.
3. **Barna F.:** Égi istenek, földi célok : Az istenek megjelenése és szerepe a római
érempropagandában a katonacsászárok korának második felében - a sisciai verde első
évtizedeiben megfigyelhető jellegzetességek.
Argumentum. 8, 213-243, 2012. ISSN: 1787-3606.

Idegen nyelvű tudományos közlemény(ek) hazai folyóiratban (3)

4. **Barna, F.:** Apollo Propugnator, Diana Victrix. Erscheint die Militär- und Siegesthematik bei den
Darstellungen der Götter Apollo und Diana in der Münzprägung der Zeit der Soldatenkaiser
(235-284/285 n. Chr.)?
Acta Class. Univ. Sci. Debr. 51, 115-134, 2015. ISSN: 0418-453X.

5. **Barna, F.:** Venus mit Waffen : Die Darstellungen und die Rolle der Göttin in der Münzpropaganda der Zeit der Soldatenkaiser (235-284 n. Chr.).
DissArch Ser. - 3 (2), 9-43, 2014. ISSN: 0521-4785.

6. Gesztelyi, T., **Barna, F.:** Der Sonnengot in Quadriga frontal auf Gemmen und Münzen.
Acta Class. Univ. Sci. Debr. 49, 31-43, 2013. ISSN: 0418-453X.

Magyar nyelvű konferencia közlemény(ek) (1)

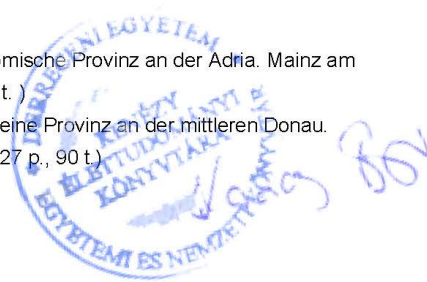
7. **Barna F.:** A felfegyverzett Venus ábrázolásmódjai a római éremverésben a Severusok korában (kitekintéssel a katonai anarchia időszakának érem-propagandájára).
In: Tavaszi Szél 2014 : Konferenciakötet. Szerk.: Csiszár Imre, Kőműves Péter Miklós, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Debrecen, 27-36, 2014. ISBN: 9789638956071

További Közlemények

Magyar nyelvű közlemény(ek) hazai folyóiratban (3)

8. **Barna F.:** A katonacsászárok kora (235-284): Válságkorszak vagy transzformációs periódus?
Klió. 21 (3.), 88-97, 2012. ISSN: 1216-2965.
(Ismertetett mű : [Hrsg.] Johne, Klaus-Peter : Die Zeit der Soldatenkaiser : Krise und Transformation des Römischen Reiches im 3. Jahrhundert n. Chr. (235-284). Berlin : Akademie Verlag, 2008, 2 köt., 1400 p. ISBN: 9783050045290)

9. **Barna F.:** Dalmatia és Moesia Superior.
Klió. 20 (1), 48-57, 2011. ISSN: 1216-2965.
(Ismertetett mű : Mirjana Sanader : Dalmatia, eine römische Provinz an der Adria. Mainz am Rhein : Philipp von Zabern Verlag, 2009, 143 p., 111 t.)
(Ismertetett mű : Miroslava Mirković : Moesia Superior, eine Provinz an der mittleren Donau. Mainz am Rhein : Philipp von Zabern Verlag, 2007, 127 p., 90 t.)

10. **Barna F.**: Thracia és a Fekete-tenger nyugati partján fekvő városok.

Klió. 19 (1), 69-75, 2010. ISSN: 1216-2965.

(Ismertetett mű : Manfred Oppermann : Thraker, Griechen und Römer an der Westküste des Schwarzen Meeres. Mainz am Rhein : Philipp von Zabern Verlag, 2007, 121 p., 84 t.)

(Ismertetett mű : Rumén Ivanov, Gerda von Bülow : Thracia, eine römische Provinz auf der Balkanhalbinsel, Mainz am Rhein : Philipp von Zabern Verlag, 2008, 118 p., 93 t.)

Idegen nyelvű közlemény(ek) hazai folyóiratban (1)

11. **Barna, F.**: Crisis or Transformation?

Acta Class. Univ. Sci. Debr. 48, 191-206, 2012. ISSN: 0418-453X.

(Ismertetett mű : Klaus-Peter Johne (Hrsg.) : Die Zeit der Soldatenkaiser. Krise und Transformation des Römischen Reiches im 3. Jahrhundert n. Chr. (235-284). Berlin : Akademie Verlag, 2008, 1409 p.)

Magyar nyelvű konferencia közlemény(ek) (1)

12. **Barna F.**: Diana ábrázolási típusai a Kr. u. 3. század római érempropagandájában, I. : A Dianát álló vagy lépő helyzetben, holdistennői attribútumokkal mutató képtípusok.

In: Tavaszi Szél 2015 - Konferenciakötet. Szerk.: Keresztes Gábor, Eszterházi Károly
Főiskola Líceum Kiadó, Eger, 351-378, 2015. ISBN: 9786155509971

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománymetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2016.06.07.

